

medzi stromami. Vďaka vynaliezavosti stolára sa žliabky na klasických stĺpoch mohli vlniť a evokovať tak ponurý les.

Zvuk bol neoddeliteľnou súčasťou vyznenia obrazov. Tonálnu a atonálnu hudbu postupne vytlačali predchodcovia elektronických zvukov – hovorilo sa im „konkrét-na hudba“. Navštívil som jej priekopníka Pierra Henryho v jeho parížskom štúdiu. Nebolo to technicky náročné. Nahrala sa zvuková stopa, ktorá sa ďalej upravovala podľa toho, aký bol zámer – menila sa rýchlosť, výška tónov, miešali a kombinovali sme viacero skladieb naraz. Miešali sme prvky, ako sa nám zachcelo. Veľa som experimentoval, vložil som napríklad obyčajný mikrofón do vnútra klavíra, vyťukával som akordy na železnom ráme a používal pedál ako bicí nástroj, aby som z klavíra dostal harmonické tóny. Keď sa k tomu pridal jednoduchý rytmus, vznikol staroveký pochod, počas ktorého Olivier prvý raz vošiel na javisko. Nikto si nevšimol, že tri noty, ktoré sme zvolili ako hlavnú harmóniu, sme si požičali z pesničky „*Tři slepé myši*“ (detská pieseň známa z materských škôlok, pozn. prekl.).

Pre Oliviera boli nové roly zakaždým niečím výnimočným. Zveril sa mi so svojou tajnou ambíciou. Týkal sa záverečnej scény, v ktorej sa Titus pomstí za znásilnenie Lavínie, rozseká synov kráľovnej Gótov na márne kusy a upeče z nich koláč. Hra vrcholí, keď sa kráľovná opýta, kde sú jej synovia, a Titus jej odpovie: „Tu, v koláči.“ Ak už nie kvôli iným krutým melodramatickým prvkom, minimálne kvôli tejto scéne sa hra nadhlo považovala za nehodnú inscenovania.

Olivier to prijal ako najväčšiu výzvu. Vedel, že publikum sa príde na premiéru v Stratforde zasmiať na čudesnej hre, ktorú niekto vyhrabal zo zásuvky. A tento moment mal byť vrcholom posmeškov. Intenzívna koncentrácia a napätie, ktoré vniesol do tejto repliky, mu však na premiére priniesli úspech. Dokázal túto chvíľu premeniť na mrazivý okamih pravdy. Aj neskôr si vyslovene vychutnával nebezpečenstvo a príchuť nemožného, keď túto repliku opakoval zas a znova pred rôznym publikom vo všetkých krajinách, kde sme s inscenáciou hosťovali. Nasledovalo totiž okamžite dlhé turné po kontinente.

Začínalo sa v Paríži, kde zožali manželia Olivierovci úspech. No keď sme sa presunuli ďalej do Európy, do Belehradu alebo Benátok, na pozadí nepekných udalostí začala v príbehu vystupovať skutočná tragédia. Duševné zdravie Vivien Leighovej bolo na tom stále horšie. Všetko začalo, keď sa videla vo filme Eliu Kazana *Električka zvaná túžba*. Karl Malden ju chytil pod krk, postrčil ju smerom k zrkadlu a osvetlil jej tvár žiarovkou. Bola vtedy všeobecne pokladaná za jednu z najkrajších žien na svete. Neuniesla šok z toho, keď si pri pohľade na seba uvedomila svoj skutočný vek, ktorý film tak nemilosrdne odhalil. Počas skúšok aj premiéry dokázala skryť stres a napätie. Vedela, že diváci hru prijímú jedine vtedy, ak do nej vloží všetok svoj pôvab a krásu.

Turné pokračovalo a každodenný kolotoč mánie a depresie ju celkom ovládol. Obiehala sústavne starožitníctva a na Larryho zlosť zhromažďovala v ich hotelových izbách stále väčšie škatule a truhlice. Keď sme prišli do Viedne, obrátil sa na mňa v zúfalstve o pomoc. Skúsil som Vivien rázne dohovoriť: „Musíš zájsť za doktorom.“ Napodiv, zobrala to veľmi pokojne. „Vždy som to odmietala,“ povedala, „ale teraz nebudem. Robí tu jeden môj dárny priateľ, je doktor. Ak sa ti ho podarí vyhľadať, sľubujem, že urobím všetko, čo mi povie.“

Nebolo to jednoduché. Po človeku s týmto menom nebola vo viedenskom telefónnom zozname ani zmienka. Pri adresách bolo pri ľuďoch totiž uvedené aj ich povolanie. Nakoniec sme našli niekoho na predmestí. Uvádžalo sa tam, že je spisovateľ a prekladateľ. Ukázal som to skepticky Vivien. „Áno, je to on,“ vykrikla. „Nepíšu tam, že by bol doktor,“ špekuloval som. Zo srdca sa rozosmiala. „Dostala som ťa! Povedal si len ‚doktor‘, ale nepovedal aký. Povedal si, že mám navštíviť doktora. Takže tu ho máš. Je doktor filozofie. Rada by som sa s ním zase stretla!“ Zadúšala sa pritom od smiechu.

Od tohto okamihu sa každodenné napätie dalo porovnať jedna k jednej s našou hrou, dokonca ju predčilo. V Juhoslávii nám prideliť statného sprievodcu Borisa, ktorý mal byť neustále s nami. Vivien si ho okamžite prisvojila ako svojho

poskoka a po predstavení s ním kamsi zmizla. Naliehala na neho, aby ju zaviezol na odpočívadlo pri diaľnici, kde strávila celú noc pri pohárikú a bujarej zábave so šoférmi kamiónov. Keď priniesli účet, zamávala na Borisa: „Platiš!“ a on všetko bez váhania vyrovnal. Tajná polícia si to zjavne mohla dovoliť.

Inscenácia začala časom upadať. Ocitli sme sa vo Varšave, kde pôsobili aj korešpondenti britských denníkov, takže sme denno-denne dávali pozor, aby do tlače neunikla náhodou nejaká klebeta. Keď sme pristáli v Londýne, musela už čakať na letisku sanitka. Podarilo sa nám ustáť turné bez škandálu.

V Británii, Francúzsku či Taliansku bola hra prijatá a ocenená ako pôsobivý divadelný zážitok. Divákovi, ktorí boli poväčšine intelektuáli, ani na chvíľu nenapadlo, že by sa mohla týkať reality, ktorú žijú. V Belehrade boli však hororové scény súčasťou každodenného života. Krátko predtým, ako sme tam prileteli, vyhodili policajti pri vypočúvaní muža z okna kancelárie na šiestom poschodí. V záblesku osvietenia sa inštinktívne chytil vonkajšej rímsoy. No jeden z policajtov vytiahol nôž a odťal mu ruky. Muž sa s revom zrútil dolu a zomrel.

Dnes sú podobné veci všedné. Zachytáva ich divadlo aj film. No na rozdiel od Shakespeara sme už stratili schopnosť rozlišovať v tej istej vypätej chvíli aj inú skutočnosť – bohatstvo života a jeho čaro. Vivien ho však vnímať vedela. Vždy, keď zodvihla zohavené ruky, publikum zalapalo po dychu a zamrelo od hrôzy.

Vzhľadom na to, že už dávno nie sme zhýčkaní viktoriáni, *Titus* si našiel svoje miesto v shakespeareovskom kánone. Pripomína súčasné hry a filmy. No je tu jeden rozdiel. Ako mladý autor Shakespeare síce preberal populárne násilné témy svojej doby, no už vtedy to bol Shakespeare-básnik, ktorý dokázal preniknúť pod povrch a rozpoznať skutočný zmysel hrôz, ktoré vyvolávajú úžas.

Hollywoodskeho producenta Sama Spiegela inscenácia veľmi zasiahla. Ponúkol mi možnosť nakrútiť ju počas desiatich dní na záznam. Potešilo ma to, lebo som si v predložennom rozpočte všimol, že môžeme použiť širokouhlú kameru, ktorá